

Yeniden Kullanıma Adaptasyon ve Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının Değerlendirilmesi

Assessing the Afyonkarahisar Millet Hamam in the Context of Reuse Adaptation and Sociocultural Sustainability

Dicle AYDIN,¹ Ş. Ebru OKUYUCU²

Yeniden kullanıma adaptasyon eyleminin sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik anlamda yararları bulunmaktadır. Yeniden kullanım sürdürülebilirlik kavramı özelinde analiz edildiğinde, yeni işlevin özellikle sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe katkı düzeyinin, işlevin sürekliliğinde ve yapının yaşamının devamlılığında katkısı olduğu söylenebilmektedir. Yeniden kullanıma adapte edilmiş bir kültür varlığının, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe olan katkılarının araştırıldığı bu çalışmada, bugün “semt ve kültür evi” işlevi ile hizmet veren Afyonkarahisar kent merkezindeki tarihi Millet Hamamı alan çalışması olarak belirlenmiştir. Çalışma ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin bileşenleri; (i) sosyal, kültürel, toplumsal bileşenler ve (ii) bina ve yeni işleve adaptasyona ilişkin bileşenler olarak iki ana başlıkta tanımlanmıştır. Çalışmada anket, gözlem ve görüşme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Semt ve kültür evi kullanıcılarına uygulanan anketlerle yeni işlevin sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe katkısı analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar sosyal, kültürel, toplumsal ve yeniden kullanıma adaptasyona ilişkin başarı düzeyi anlamında belirtilmiştir. Bu çalışma ile Anadolu'nun birçok yerinde var olduğunu bildiğimiz, özgün amacına hizmet veremeyen hamamlar için düşünülebilecek alternatif bir kullanımın yararları ortaya koyulmuştur.

Anahtar sözcükler: Mimaride yeniden kullanım; yeniden kullanıma adaptasyon; sürdürülebilirlik; sosyokültürel sürdürülebilirlik.

An adaptation action to re-use has social, cultural, economic, and ecological benefits. When re-use is being analyzed with the sustainability concept, it can be said that the contribution level especially to social and cultural sustainability of the new function would be high in sustainability of function and also in ensuring continuity of the building's life. We performed a space study on the historic Millet Hamam in Afyonkarahisar city center to investigate the contributions of the cultural entity, which has been adapted to reuse as a district and cultural home, to social and cultural sustainability. In this study, the components of social and cultural sustainability are defined under two main titles as (i) social, cultural, communal components and (ii) components related to adaptation to the building and the new function. Survey, observation and interview processes were used. The contribution of the new function to social and cultural sustainability was analyzed using surveys applied to the users of the district and cultural home. The results were imported as indicating the success level related to the social, cultural and communal components and adaptation to reuse components. With this study, we show the practical benefits of alternative use for the baths (hamams) in Anatolia, which can no longer serve their original purpose.

Key words: Reuse in architecture; adaptive reuse; sustainability, socio-cultural sustainability.

¹Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya;

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksek Okulu, Restorasyon Bölümü, Afyon.

¹Department of Architecture, Selçuk University Faculty of Engineering & Architecture, Konya; ²Department of Restoration, Afyon Kocatepe University, Junior Technical College, Afyon, Turkey.

Giriş

Yapılış amacına yönelik günümüzde hizmet veremeyen birçok bina yeniden kullanıma adaptasyon için değerlendirilmesi gereken bir potansiyele sahiptir. Her yeni binanın, yapım sürecinde doğal çevreye zarar veren bir tutum sergilediği düşünülürse, binayı yıkıp yeniden yapmak yerine, mevcut yapı stokunu kullanmanın genel anlamda çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel yarar sağladığından söz edilebilmektedir. Kıt kaynakların en uygun kullanımının sağlanması ve ekonomik kazanç elde edilmesi kapsamında, eski binaların yeniden değerlendirilerek kullanıma sunulması, sürdürülebilir bir yaklaşımı da benimsemek adına önemli olmaktadır. Bu yaklaşımla yapı sektörünün doğal çevreye ağırlıklı olarak zarar veren etkisi, mevcut yapı stokunun değerlendirilmesiyle azalmakta, eski binaların ve yaşam çevrelerinin kalitesinin artırılması yönünde yarar sağlanmış olmaktadır. Yeniden kullanım potansiyeli olan bina belli bir döneme tanıklık etmiş, tarihi ve kültürel değer taşıyan bir yapı ise, korumada bir araç olan “yeniden kullanım” farklı yararları da beraberinde getirmektedir. Çünkü, geçmiş yaşamla ilgili bilgileri aktaran en somut fiziksel referansların başında, kültürel-tarihi değer taşıyan binalar gelmektedir.

Yeniden kullanıma adaptasyon için doğru işlevin seçimi bir dizi araştırmanın sonucunda karar verilmesi gereken bir süreçtir. Yeni işlevin gereksinimleri ile mevcut binanın adaptasyonu başarılı olduğunda yeni kullanıcıların yaşanabilirlik düzeyi değeri de iyi olacak, işlevin sürekliliğinin sağlanması da bu kapsamda başarılmış olacaktır. Binaların sürdürülebilir ve yaşanabilir kılınması adına yeniden işlevlendirilmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak; çalışma kapsamında, eskiden hamam olarak kullanılan, günümüzde ise kültür ve semt evine dönüştürülen Afyonkarahisar Millet Hamamı ele alınmıştır. Yeni işleve adaptasyon ile kültürel ve sosyal sürdürülebilirliği oluşturan bileşenleri belirlemek ve kültür varlığını bu anlamda analiz etmek, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Anadolu topraklarının birçok yerinde tarihi, kültürel ve sosyal değeri olan hamam yapılarının yeniden kullanımı için alternatif bir işlev söz konusu olması durumunda elde edilen verilerden yararlanmak söz konusu olabilecektir. Örnek olarak seçilen kültür varlığının restorasyon sürecinde alınan kararlarını sorgulamak, gerekli müdahaleleri değerlendirmek, çalışma kapsamının dışındaki tutulmuştur.

Yeniden Kullanım ve Sürdürülebilirlik

Planlanma, tasarım, uygulama, kullanım ve değerlendirme evrelerinden oluşan evrimsel planlama anlayışına, performans kavramı esas alınarak, “yeniden

kullanıma adaptasyon / yeniden kazanım” evresi dâhil edilmiş ve binaların yeniden kullanımı ile bu döngünün sürekliliği ifade edilmiştir.^[1,2] Yeniden kullanım potansiyeli olan binalar, tarihi ve kültürel değeri olan binalar olabileceği gibi, yakın zamana tarihlenen ancak çevresel, ekonomik, işlevsel vb. nedenlerden dolayı yapılış amacına hizmet edemeyen binalar için de söz konusu olabilmektedir. Binaların yeniden kullanımı; ekonomik olma,^[3,4] kültürel ve tarihsel sürekliliği sağlama, enerji yerine emek yoğun bir süreci yaşatma,^[5,6] çevresel olarak enerji tüketimini azaltma^[3,7,8] ve aynı zamanda ekolojik yaklaşımların bir göstergesi olma^[3,9] avantajlarıyla tercih edilmektedir. Dünyanın birçok yerinde (Atlantika, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Hong-Kong, Kuzey Afrika, Avustralya) tarihi binaların yeniden kullanıma adaptasyonu, sürdürülebilir gelişme için benimsenen bir politika olarak görülmektedir.^[10]

Kültür varlıklarının yeniden kullanımı koruma kavramının ve rehabilitasyon sürecinin bir alt bileşeni durumundadır. Binanın yararlı yaşamını uzatmak için benimsenen bir yol olarak yeniden kullanıma adaptasyon, sürdürülebilirliği sağlamanın ve korumanın bir kombinasyonu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Koruma, “insan yapısı çevrenin tümünü kapsayan bir tavırla değerlendirilmeli ve çevrenin tüm özellikleriyle toplumun maddi, fizyolojik ve simgesel gereksinmelerine yanıt vermelidir. Bu tavırla çevre sorununa yaklaşıldığı zaman eski ya da yeni, bakımlı her yapı bir kabuk, bir örtü, bir sığınak olarak doğru bir planlama ile yararlı bir işlev üstlenebilmektedir.”^[11] Kültür varlığının “kullanılarak” korunması, korumaya doğru bir yaklaşım olacaktır. Kullanılmadan koruma, konservatif bir müzecilik anlayışı olarak değerlendirilmektedir.^[12]

Yeniden kullanım, binaların işlevsel değerini ortaya koymaktadır. İşlevsel değer ekonomik değerle yakından ilişkilidir.^[13] Toplum gereksinimlerini yeni tasarımlarla karşılamak yerine mevcut binaları bu amaçla kullanmak için düzenleme yapmak, ekonomik olma değerini beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda, her yeni tasarımın uygulanma süreci, bulunduğu çevreye, doğaya ve evrene harcadığı enerji ile zarar vermektedir. Çevrenin sürdürülebilirliği için kutulardan, şişelerden, binalara kadar her şeyi azaltmak, yeniden kullanmak, yeniden değerlendirmek her ülkenin benimsemesi gereken bir politika olmaktadır.^[7] Mevcut yapı ve altyapıların yenilenerek yeniden kullanımı, kaynakların korunumu ve yaşanabilir çevrelerin oluşturulması anlamında çözüm önerileri olarak gösterilmektedir.^[14] Sürdürülebilirliğin amaçlarından biri, sürekli gelişmeyi başarmak için eski binaların yeniden kullanılması ve iyileştirilmesidir.^[15] Yapılı çevrenin sürdürülebilirliği için (i) kullanıcı gereksinim ve isteklerinin belirlenmesi,

(ii) negatif çevre ve etkilerinden kaçınılması, (iii) madde ve enerji tüketiminin minimize edilmesi önem taşımaktadır.^[16] Yapılı çevre doğayı birçok yolla etkilemektedir. Yapılı çevrelerin uzun bir yaşam döngüsüne sahip olması çevre üzerinde olumlu etkilere yol açacaktır. Bu olumlu etkiler, enerji tüketiminden kaçınmak, mevcut yapı malzemelerini ve çevreyi yeniden kullanmak, işe yaramaz atıkları ve yapım eylemini azaltmak, mimarlık tarihi eserlerini korumak, kentsel alanları canlandırmak, ekonomik avantaj sağlamak, zamandan tasarruf etmek olarak tanımlanabilmektedir.^[16] Yeniden kullanımın yararları çevresel, ekonomik ve sosyal yararlar olarak ele alınmakta, çevresel yararlar kapsamında; zararlı maddelerin azaltılması ve içerilmiş / gömülü “*embodied*” enerjinin korunmasına yer verilmektedir. Yeni bina yapmak yerine, koruma ve yeniden kullanıma adapte etme bir yandan doğal kaynakları daha az tüketmek anlamında, bir yandan da daha az enerji kullanma anlamında faydalar sağlamaktadır.^[3]

Yeniden kullanım ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamanın yanında sosyokültürel sürdürülebilirlik için de artı değer taşımaktadır. Kültürel anlamda bir birikimin gelecek kuşaklara aktarılması toplumsal bir sorumluluk ve ilerleme için bilinçli bir gereklilik olarak benimsenmektedir. Tarihi çevrelerin/binaların bakımsızlık, günümüz gereksinimlerini karşılayamama, bilinçsizlik ve koruma planı eksikliği gibi nedenlerle çöküntü alanlar haline gelmeleri ve devamında birbirini tetikleyen yıpranmalar, kültürel sürdürülebilirliğin de tehdit altında olması anlamına gelmektedir. Kültür varlığının eski değerinin canlandırılması, aynı zamanda “tarih”in ortaya çıkarılması, okunabilir, görülebilir ve algılanabilir hale getirilmesidir.^[17] Geleneksel mekân değerlerinin onararak günümüzün gereksinimlerine cevap verecek şekilde donatılması, yeni bir işlevle yaşamına devam etmesi, tarihi birikimin korunması ve doğru yansıtılması, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin etken bir faktörü olmaktadır.

Geçmişle gelecek, eski ile yeni arasında bir köprü olan kültür varlığı, kültürel sürekliliğin gerçekleşmesini sağlayan bir araç, kültürel zenginliklerin gelecek kuşaklara aktarımı ise sürekliliğin amacı olarak tanımlanmaktadır.^[12] Sürdürülebilirlik ve kentlerin yaşamı binaların yeni kullanımlara adaptasyonunda gösterilen başarı ile ölçülebilmektedir.^[18] Yeniden kullanıma adaptasyon başarılı olduğunda binanın yeni işleviyle yaşamını devam ettirmesi sağlanmış olacak, binanın yeni kullanıcıları deneyimledikleri mekânlardan memnun oldukları için yaşam kalitesinin niteliğinden söz edilebilecek ve verilecek yeni işlev ile kentsel/ toplumsal bir gereksinim karşılanmış olacaktır. Dolayısıyla binaya verilen doğru işlevle ekonomik, sosyokültürel ve

çevresel anlamda fayda sağlanmış olacaktır. Ekonomik olma durumu, maliyete dayalı sayısal ve işletmeye dayalı kar odaklı analizleri gerekli kılarken, çevresel anlamda ise doğaya sağladığı katkıları belirlemekle mümkün olacaktır. Sosyokültürel açıdan yeni işlevin değerlendirilmesi; binanın yeni işleviyle bulunduğu yere, dokuya sağladığı katkılar, işlevin bir gereksinimi karşılaması anlamında topluma sağladığı katkılar ve yeni işlev ile mevcut binanın adaptasyonu bağlamında kullanılabilir olma ve buna bağlı olarak yaşanılabilir olma ölçütü olarak ele alınabilmektedir. Kullanıcıların kullandıkları mekânlara ilişkin değerlendirmeleri, memnuniyetin de bir göstergesi olacaktır. Mekânların, yeni işlevin gerekliliklerini karşılama durumu verimli kullanımı beraberinde getirecek verilen işlevin sürekliliğinin sağlanması yoluyla kültürel sürdürülebilirliğe katkıda bulunmuş olacaktır. Çalışma kapsamında yeni bir işlevle kullanılan kültür varlığının sosyokültürel katkılarının değerlendirilmesine odaklanılmış ve iki temel soruya cevap aranmıştır:

- Yeni işlevle yaşamına devam eden binanın toplumsal, kültürel ve sosyal katkıları ne ölçüdedir?
- Yeni işlevin sürekliliği için işlev ve bina adaptasyon başarısı ne düzeydedir?

Soruların cevaplandırılmasında tanımlanan alt bileşenler Tablo 1’de ortaya konulmuştur.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın metodolojisi yeniden kullanıma adapte edilmiş Millet Hamamının, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesine ilişkin ölçütler

Tablo 1. Yeniden kullanılan binaların sosyokültürel sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesine ilişkin ölçütler

Tablo 2. Beşli Likert tipi ölçek için puan aralıkları

Ağırlık	Seçenekler	Sınır
5	Kesinlikle katılıyorum	Çok iyi 4.21-5.00
4	Katılıyorum	İyi 3.41-4.20
3	Kısmen katılıyorum	Orta 2.61-3.40
2	Katılmıyorum	Kötü 1.81-2.60
1	Hiç katılmıyorum	Çok kötü 1.00-1.80

rülebilirlik bağlamında yeni işleviyle değerlendirilmesi üzerine kurgulanmış, bu amaçla öncelikle Millet Hamamının tarihi özellikleri, mekân organizasyon nitelikleri belirlenmiş, kültür ve semt evi işlevinin temel mekânsal gereksinimleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler alan çalışması bulgularıyla birlikte değerlendirilmiştir. Alan çalışması için belirlenen yeni işlevle yaşamına devam eden binanın sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğinin bileşenlerine dayalı olarak hazırlanan anket soruları kültür ve semt evinden doğrudan hizmet alan kullanıcılara uygulanmıştır.

Üç bölümden oluşan anket sorularının birinci bölümünde yeniden işlevle binanın çevre ve topluma sağladığı yararları belirlemek adına oluşturulan sorular, ikinci bölümünde işlev ve yeniden kullanıma adaptasyonun değerlendirilmesi için sorular, üçüncü bölümünde ise güncel kullanımda mekânların niteliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. Yukarıda sözü edilen bileşenler doğrultusunda hazırlanan sorular 2009 Şubat ayında kursiyer olarak binayı kullanan 65 katılımcıya uygulanmış, analizleri değişkenler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Birinci ve ikinci grup sorularda değişkenler “katılmıyorum, hiç katılmıyorum, kısmen katılıyorum, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum” şeklinde, üçüncü bölümde ise “çok iyi, iyi, orta, kötü ve çok kötü” olmak üzere beşli likert tipi değişkenler olarak kurgulanmıştır. Anket sorularının değerlendirilmesin-

de Tablo 2’de tanımlanan aralıklar esas alınmış, katılımcıların verdikleri cevaplara ait ortalama değerlerle analiz edilmiştir. Değerler; Aralık genişliği= Dizi genişliği / yapılacak grup sayısı formülüyle,

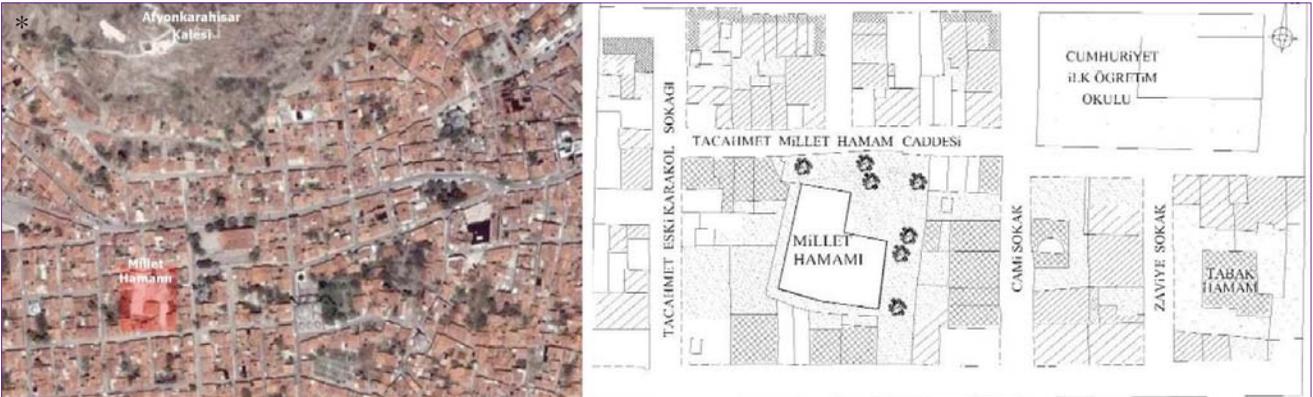
Aralık genişliği = 4 / 5 = 0,8 olarak belirlenmiştir.

Araştırmada görüşme, teknik çizim ve fotoğraflarla belgeleme yöntemleri sonuca ulaşmada kullanılan diğer yöntemler olmuştur.

Afyonkarahisar Millet Hamamı - Kültür ve Semt Evi İşleviyle Yeniden Kullanımı

Afyonkarahisar ilinde bulunan ve Millet (Gâvur) hamamı olarak adlandırılan kültür varlığı, konum itibarıyla şehrin merkezinde, kentin bir simgesi olan Afyonkarahisar kalesinin güneybatı yönünde geniş bir alana yayılan geleneksel dokuda yer almaktadır. Tarihi Afyon evlerinin olduğu dokuda konumlanan hamamın yakın çevresinde Kuyulu Camii, Türbe Camii, Tabak Hamamı ve Cumhuriyet ilköğretim okulu bulunmaktadır (Şekil 1). Millet Hamamı’nın bulunduğu bölge sınırlandırılarak koruma altına alınmıştır. Koruma altında bulunan yakın çevredeki evlerden bazıları restore edilmiş ve kullanılmaktadır (Şekil 2).

Dokuda sokak sağlıklılaştırma çalışmaları devam etmektedir. Osmanlı Döneminde XVII. yy. ikinci yarısında yapıldığı düşünülen Millet Hamamı 1980’lere kadar hizmet vermiş, zamanla tahrip olmuş ve korunması gereken eski eser olarak tescil edilmiştir. Millet Hamamı 1955-60 yılları arasında onarım görmüş, hamam olarak kullanıldığı dönemde bakım yapılmamıştır. Mülkiyeti Afyonkarahisar Belediyesi’ne ait tescilli kültür varlığı olan Millet Hamamı, “Restorasyonu yapılarak sosyal ve kültürel faaliyetlerde kullanılmak şartıyla” Belediye Meclisi’nin 08.07.2003 tarih ve 433 sayılı kararı üzerine, düzenlenen protokolle 29 yıllığına Afyonkarahisar Valiliği İl Özel İdaresi’ne tahsis edilmiştir. 20.12.2003 tarihinde Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma

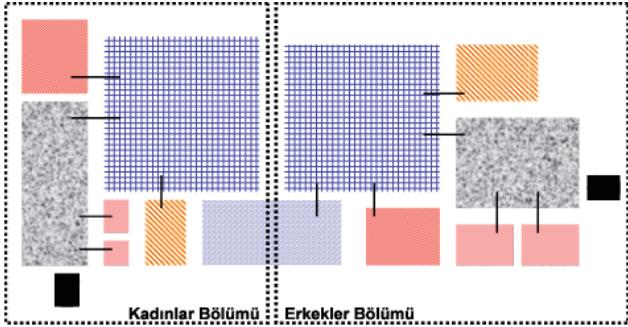

Şekil 1. Millet hamamının konumu ve yakın çevresi. *[09.02.2009 tarihinde Google earth'den alınan fotoğraf üzerinde çalışılmıştır.]

Şekil 2. Millet Hamamı'nın işlev değişikliği sonrası kaleden görünüşü ve dokudaki geleneksel konutlar.

(Kaynak: www.afyonvaliligi.gov.tr).

Şekil 3. Millet hamamı özgün plan şemasında mekânların birbirleriyle ilişkisi (Erkek ve kadınlar için soğukluk mekânı eklenmeden önce).

(K.T.V.K.) Kurulu kararıyla bakım ve onarımı gerçekleştirilen yapıya, Afyonkarahisar halkının sosyal ve kültürel anlamda ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte yeni bir işlev verilmesi uygun görülmüştür. Yapı 09.11.2005 tarihinde "Kültür ve Semt Evi" olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Millet Hamamı Mekânsal Özellikleri ve Yapım Tekniği

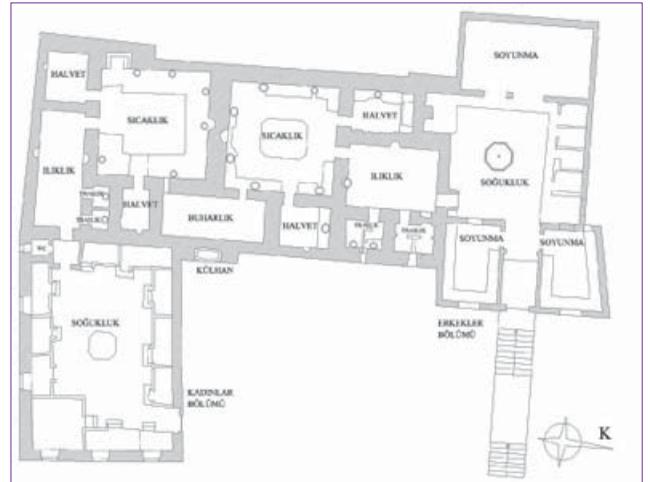
Hamamlarda genel olarak cinsiyete göre bir ayırım (erkekler hamamı-kadınlar hamamı), işlevin ve yapıldığı dönemin teknik imkânlarına göre üretilen çözümler, strüktür ve biçimlenme dikkatimizi çeken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten günümüze kalan birçok hamamın, teknolojik yenilikler, sosyal anlamda yaşam tarzlarının değişimi, çevresel niteliklerin değişmesi gibi nedenlerle kullanım yoğunluğunun azalması, planlama yönünden kent içindeki konumlarının kullanıma imkân vermemesi, yapılan bilinçsiz müdahaleler ve bakımsızlıktan dolayı tahribatin tetiklenmesi, işletmenin ekonomik olmaması günümüzdeki durumunu sorgulamayı gerektirmektedir.

Tarihi sürece bakıldığında Anadolu'da Osmanlılardan günümüze kalan hamamların varlığı dikkatimizi çekmektedir. Osmanlıdan kalan ve günümüzde hala varlığını sürdüren hamamlar, fonksiyonlarına göre dört grupta sınıflandırılmıştır:^[19]

- Yıkılmış durumda olan kullanılmayan hamamlar,
- Dükkan, depo ve küçük fabrika gibi yanlış kullanılan hamamlar,
- Kendi orijinal fonksiyonları devam eden hamamlar,
- Yeni kullanımlar için düzenlenmiş hamamlar.

Bu sınıflama dikkate alındığında çalışma konumuz olan Millet Hamamı yeni kullanımlar için düzenlenmiş hamamlar sınıfına girmektedir. Her hamamda karşımıza çıkan sıcaklık, halvet, ılıklik ve soğukluk mekânları yer almakta, işlevin gereği olarak birbirleriyle bağlantılı, büyüklükleri farklı mekânların ilişkileri söz konusu olmaktadır. Şekil 3 tekrarlanan mekânların ilişkilerini göstermektedir.

Mekânlar girişten itibaren sırasıyla ılıklik, sıcaklık, sıcaklıkla bağlantılı halvet ve yine sıcaklıkla bağlantılı buharlık mekânından oluşmaktadır. Bu akış kadın ve erkek hamamı için değişmemektedir. Hamamın özgün durumu, hangi tarihte eklendiği tam olarak bilinmeyen, ancak girişinin kilit taşında 1911 tarihinin yazılı olduğu kadınlar bölümü soğukluk mekânı ile bozulmuştur. Güney yöne yapılan bu mekânın benzeri, erkekler soğukluk adıyla kuzey yönde de gerçekleştirilmiştir (Şekil 4). Betonarme yapım tekniği ile gerçekleştirilen erkekler soğukluk bölümü yakın döneme tarihlenmektedir.^[20] Erkekler bölümüne sonradan eklenen soğukluk mekânı restorasyon sürecinde kaldırılmış sadece havuz, giriş önu düzlüğünde bırakılmıştır. Giriş önündeki bu düzlük

Şekil 4. Millet hamamına eklenen kadınlar ve erkekler soğukluk bölümleri.

Tablo 3. Kültür ve semt evinin mekânsal gereklilikleri

Yönetim birimi	Toplu kullanıma hizmet veren mekânlar	Eğitim mekânları		Servis birimleri
İdari sorumlu	Toplantı ve seminer salonu Sergi salonu	Eyleme ilişkin özel donatıya gereksinim duyulan mekânlar		Kafeterya Islak hacimler
		Dikiş kursu Mozaik El sanatları kursu Resim kursu Ney kursu	Donatılar Dikiş makineleri Mozaik çalışma tezgahları Sergileme düzenekleri Şövale Oturma elemanları Müzik sehpa Dolaplar	
			Eyleme ilişkin özel donatıya gereksinim duyulmayan mekânlar Okuma kursu Çocuk eğitimi kursu İlkyardım kursu Yabancı dil kursu Güzel konuşma ve diksiyon kursu	

ğe tek kollu sekiz basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Mekânların iç düzeni incelendiğinde duvar boyunca taş seki dikkat çekmektedir. Sıcaklık bölümünde ortada göbek taşı, çevrede iki basamaklı seki üzerinde kurnalar bulunmaktadır.

Sıcaklık bölümlerinin köşeleri kemer bingili ve üstü kubbelidir. Mekânlar arası geçiş kemerli açıklıklardan sağlanmaktadır. Kâgir yapıım tekniği ile moloz ve kesme taşın yapı malzemesi olarak kullanıldığı yapıda, üst örtü biçimlenmesinde aynalı kubbe ve tonoz kullanılmıştır.

Millet Hamamının “Kültür ve Semt Evi” İşleviyle Kullanımı

Kültür ve semt evi olarak kullanımı durumunda yeni işlevin mekânsal gereksinimlerinin tanımlanması, yeneden işlevlendirilecek binanın mekânsal kurgusuyla adapte edilme düzeyi kullanımın sürekliliğinde de bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda kültür ve semt evinin kullanıcılarını, eylemlerini ve eylemlere ilişkin ekipmanlarını tanımlamak gerekmektedir. Mekânları Tablo 3’deki gibi tanımlamak mümkün olmaktadır.

Mekânlar incelendiğinde eyleme ve ekipmana dayalı çeşitliliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durum benzer nitelikte ama farklı büyüklüklerde mekânlara olan gereksinimi ortaya koymaktadır. Mekanlardaki kullanıcı sayısı da mekan büyüklüğünün sorgulanmasında bir kriter olmaktadır.

Bulgular ve Değerlendirme

Gözlem ve Görüşmelere Dayalı Bulgular

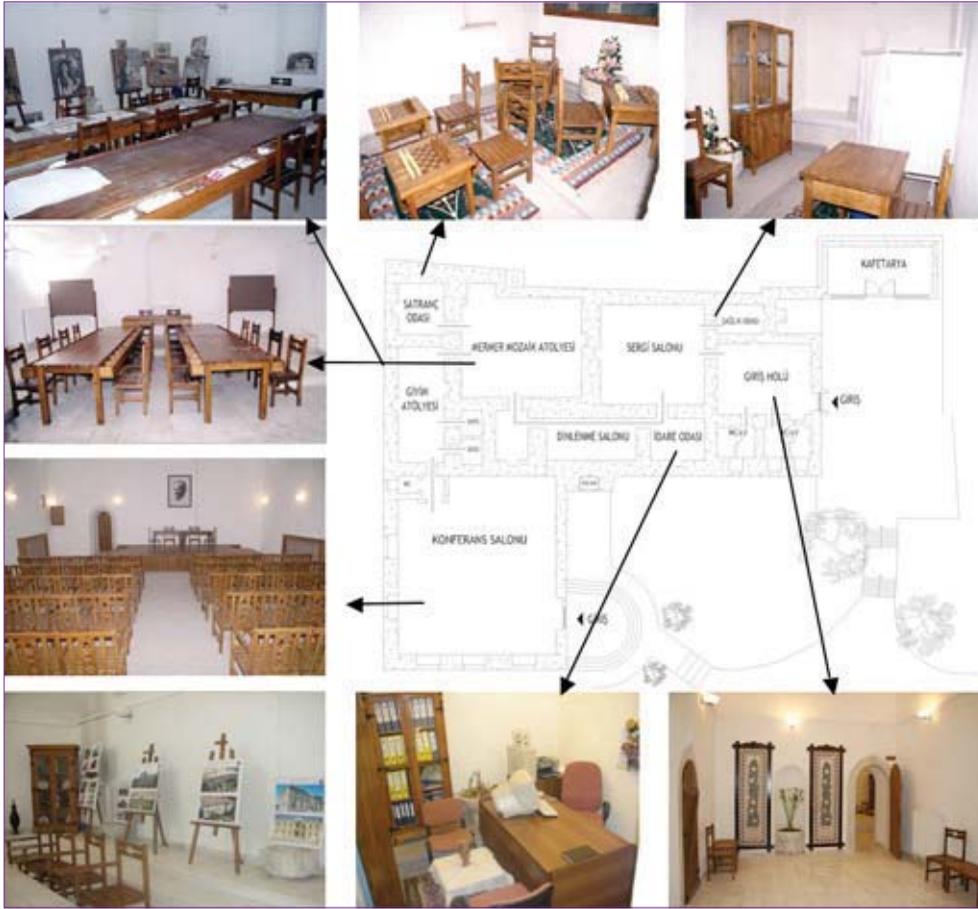
Millet Hamamı kültür ve semt evi işleviyle, Afyonkarahisar kalesi çevresindeki yaklaşık 18 mahalleye hizmet vermektedir. Özellikle bayanlara ve öğrencilere olanaklar sunan Kültür ve Semt Evinde; kültürel ve kişisel gelişim, sağlık, yabancı dil ve sanat gibi alanlarda yılın her ayında kurslar açılmaktadır. Bu alanlarda eğitim verebilmek adına, gerekli olan donanımın mekânlarda sağlanması gerekmektedir.

Yürütülen projenin mekânsal güvenlik ve giderleri, İl Özel İdaresi bütçesinden karşılanmakta olup etkinlikler ve eğitim programları İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Emniyet Müdürlüğü, İl Sağlık Müdürlüğü, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ile İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün program ve personel desteği ile yürütülmektedir. Kurslar dışında hamam çevresinde düzenlenen yeşil alanda -girişlerin önünde düzenlenen platform podyum olarak kullanılarak- caz festivalleri gerçekleştirilmektedir.

Hamamın sıcaklık bölümleri mekân büyüklüğü açısından diğerlerinden farklıdır. Bu mekânlar sergileme ve eğitim amaçlı kullanılmaktadır. Kursların, haftanın belirli günlerinde, gün içinde ise belirli saatlerde ayarlanması mekânların sürekli kullanılmasına imkân vermektedir. Kursların niteliği, kimlere hitap ettiği gün ve saatlerin belirlenmesinde etkindir. Hamamın eğitimler için en yoğun kullanılan mekânı bayanlar sıcaklık ve ılık bölümleri ile erkekler sıcaklık bölümleridir. Şekil 5 hamamın yeni işleviyle kullanımını göstermektedir. Hamamın hücre niteliği taşıyan boyutsal olarak küçük olan mekânları satranç odası, idare ve sağlık birimi olarak düzenlenmiştir. Birbirine geçişli mekânların varlığı işlevsel olarak sıkıntı oluştursa da, grup eğitimlerinin olduğu kursların eş zamanlı gerçekleşmemesi bu sorunu ortadan kaldırmaktadır. Halkın doğrudan eğitimini amaçlayan, belirli konularda bilinç düzeyini arttırmaya yönelik düzenlenen seminerler ise kadınlar hamamının sonradan eklenen soğukluk bölümünde gerçekleşmektedir. Erkekler soğukluk bölümü kaldırılmış ve yeni işlevde kafeterya olarak kullanılan bir mekân düzenlenmiştir. Kafeterya kursiyerlerin yeme, içme gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir. Hamam çevresinde düzenlenmiş alan ve giriş önündeki platform kursiyerlerin eğitim aralarında rahatladıkları mekânlardır.

Ankete Dayalı Bulgular

Katılımcıların %26’sı dikiş, %14’ü güzel konuşma ve diksiyon, %15’i iğne oyası, %14’ü çocuk bakıcılığı ve %12’si ney kursiyeridir. “Gereç ve Yöntem” başlığı altında tanımlanan aralık genişlikleri dikkate alındığında

Şekil 5. Kùltür ve semt evi kullanımıyla millet hamamının düzenlenmesi.

3,40 değerinin üstünde olan değerler analiz edilen bileşenler yönünden "iyi olma" göstergesi olarak kabul edilmiştir. Verilen işlevin kente ve kentliye sağladığı sosyal ve kültürel bileşenler analiz edildiğinde Tablo 4'deki sonuçlar elde edilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde, kùltür ve semt evi işleviyle Millet Hamamının çevre ile görsel bütünlüğü, yeni işlevle özgün işlevinin unutulmamış olması, yeni işlevin kentli tarafından bilinmesi, kùltür varlığının yeni işlevle yaşamını devam ettirmesiyle çevreyi zenginleştirilmesi ve canlılık kazandırması, bulunduğu dokuda nirengi noktası olması, görsel olarak harabe görünümünden kurtulması ve yenilenmesi, kentin tanıtımına katkı sağlaması, toplumun gereksinimini karşılaması, katılımcılara bilgi ve beceri kazandırması, katılımcıların kendilerini geliştirmelerine ve sosyalleşmelerine olanak sağlaması, ekonomik kazanç yönünden katılımcılara altyapı hazırlaması, kenti tanıtımaya imkân veren aktivitelerle kültürel katkı sağlaması anlamında aldığı değerler $\bar{x}=3,40$ 'ın üstünde çıkmıştır.

Yeni işlevin kullanımını için genel durumun değerlendirilmesi anlamında öncelikle kent içindeki konumu, ulaşım kolaylığı, oluşturduğu imaj, gereksinimlere ce-

vap verme durumu ve mekanların havalandırma, ısınma, aydınlanma nitelikleri, kullanım esnekliği ve ekipman konforu sorgulanmıştır. Tablo 5 incelendiğinde Millet Hamamının yeni işleviyle genel durumuna ilişkin aldığı değerlendirme sonuçları görölmektedir. Hamamın kent içindeki konumunun kullanımı kolaylaştırması, yakın çevresindeki taşıt yollarından erişimin kolay olması, çevre peyzaj düzenlemesinin beğenilmesi, yeni işlevle edinilen imajın iyi olması, mekânların yeni işlev ve eylemler için yeterliliği, mekânların birbirleriyle ilişkileri, mekânlarda büyüklük, yükseklik, havalandırma durumu için aldığı değerler 3,40'ın üzerinde bulunmuştur. Isınma değerinin $\bar{x}=3,26$ değeri ile "kısmen katılıyorum" a denk düşmesi zaman zaman sorunların olduğunu göstermektedir. Katılımcılar verilen yeni işlevin binaya uygun olmadığı görüşünü $\bar{x}=2,01$ değeriyle ve kùltür-semt evi işlevi için yeni bina önerisini $\bar{x}=2,29$ değeriyle "katılmıyorum" a denk düşen ifadeyle belirtmişlerdir. Bu değerlerle birbirini doğrulayan aynı görüşlerin olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların engelli kullanıcıların binadan yararlanmasına ilişkin görüşleri ise düşük değerde bulunmuştur ($\bar{x}=2,06$).

Tablo 4. Yeniden kullanıma adaptasyon sonrası Millet Hamamının sosyal ve kültürel bileşenler yönünden değerlendirilmesi

	\bar{X}	s	
Millet hamamı ve yakın çevresi arasında görsel olarak bütünlük vardır.	3,91	0,70	3,91
Bina halen Gâvur Hamamı ya da Millet Hamamı olarak bilinmektedir.	3,91	0,89	3,91
Binanın yeni işlevi kentli / kullanıcılar tarafından bilinmektedir.	3,55	0,66	3,55
Binanın yeni işleviyle çevredeki yapılar arasında uyum vardır.	3,91	0,72	3,91
Bina görsel olarak çevreyle bir bütünlük oluşturmaktadır.	3,95	0,76	3,95
Bina yeni işleviyle çevreyi zenginleştirmiştir.	4,25	0,71	4,25
Bina onarıldıktan sonra görsel olarak dikkat çekmektedir.	4,34	0,59	4,34
Yeni işlevle bulunduğu alanın sembolü olmuştur.	3,92	0,64	3,92
Yeni işlev kentin tanıtımına katkı sağlamaktadır.	4,06	0,58	4,06
Yakın çevresine kullanıcı hareketliliğiyle canlılık katmaktadır.	3,94	0,58	3,94
Yeni işlev ile çevrede bir referans / tarifleme / tanımlama aracı olmuştur.	3,66	0,59	3,66
Verilen işlevle toplumsal gereksinimi karşılamaktadır.	3,91	0,63	3,91
Verilen işlevle halkın eğitim ve öğretimine katkı sağlamaktadır.	4,29	0,63	4,29
Bina yeni işlev ve onarımla eski harabe görünümünden kurtulmuştur.	4,54	0,59	4,54
Verilen eğitimler ekonomik kazanç elde etmede katkı sağlamıştır.	3,45	1,09	3,45
Verilen eğitimle beceri ve meslek edinme sağlanmıştır.	3,98	0,78	3,98
Yeni işlev ile kente sosyal ve kültürel bir mekân kazandırılmıştır.	4,17	0,52	4,17
Binada gerçekleştirilen eylemler kentin tanıtımına katkı sağlamaktadır (sergi, toplantı).	4,11	0,58	4,11

\bar{X} = Ortalama; S=Standard sapma.

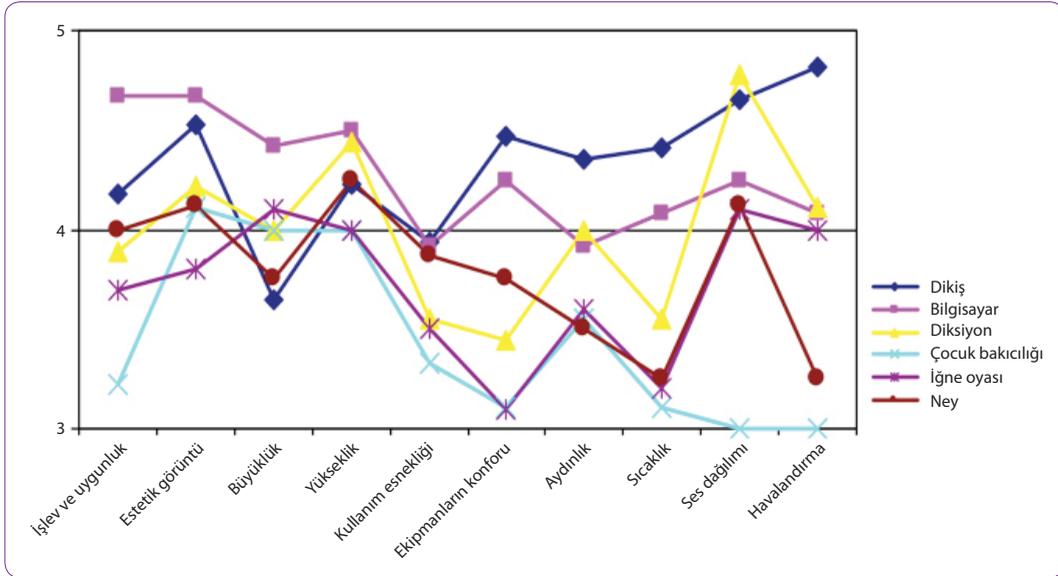
Tablo 5. Yeniden kullanıma adaptasyon sonrası Millet Hamamının sosyal ve kültürel bileşenler yönünden değerlendirilmesi

	\bar{X}	s	
Binanın kent içindeki konumu yeni işlevden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.	3,63	0,67	3,63
Çevresindeki ulaşım yollarından (taşıt ve yaya yolu) binaya rahat erişilebilmektedir.	3,86	0,55	3,86
Binanın çevresindeki düzenle (yeşil alanla) ilişkisi iyidir.	3,95	0,65	3,95
Binanın yeni işlevi bina için iyi bir imaj oluşturmuştur.	4,15	0,56	4,15
Millet hamamı yeni işlevin gereksinimlerini karşılamaktadır.	3,89	0,50	3,89
Binadaki mekânlar, eylemler için yeterlidir.	3,40	0,55	3,4
Mekânların birbirleriyle ilişkisi yeni kullanımla uyumludur.	3,46	0,69	3,46
Mekânların çalışma ortamı olarak kullanımı uygundur.	3,60	0,63	3,6
Binayı fiziksel engelli kullanıcılar rahatlıkla kullanabilmektedir.	2,06	0,86	2,06
Mekânların büyüklüğü eylemler için yeterlidir.	3,43	0,56	3,43
Mekânların yüksekliği eylemler için yeterlidir.	3,69	0,56	3,69
Mekânlarda gün ışığı (doğal ışık) kullanım için sorun oluşturmamaktadır.	3,40	0,72	3,4
Mekânların ısınmasında sorun yoktur.	3,29	0,63	3,29
Mekânlarda havalandırma sorunu yoktur.	3,46	0,53	3,46
Mekânlarda oturma elemanları rahattır.	3,52	0,59	3,52
Mekânlarda ekipmanlar rahat kullanılmaktadır.	3,60	0,55	3,6
Millet Hamamı, kültür ve semt evi dışında başka amaçla kullanılsa daha iyi olurdu.	2,01	0,87	2,01
Kültür ve semt evi yeni bir binada olsa daha iyi olurdu.	2,29	0,78	2,29
Millet Hamamının, Kültür ve Semt evi olarak kullanımı uygundur.	4,06	0,55	4,06
Kültür ve semt evinin mekânları bana kendimi iyi hissettiriyor ve beni motive ediyor.	4,26	0,69	4,26

\bar{X} = Ortalama; S=Standard sapma.

Millet hamamında, kursiyerlerin birebir kullandıkları eğitim ortamları analiz edildiğinde, Şekil 6'daki sonuçlar elde edilmiştir. İğne oyası ve dikiş kursu hamamın kadınlar ılık mekânında, diğer kurslar ise erkekler sıcak mekânında verilmektedir. Eğitimlerin verildiği mekânlar işleve uygunluk, estetik görünüm, büyüklük,

yükseklik, kullanım esnekliği, ekipmanların konforu, sıcaklık, havalandırma, sesin dağılımı bakımından aldığı değerler "iyi" ve "çok iyi" olarak tanımlanmıştır. Tüm atölyelere ait değerlerin genel ortalamaları üzerinden değerlendirme yapıldığında değişkenlere ilişkin değerler $\bar{X}=3,99$ ile "iyi" olduğu ortaya çıkmaktadır. Kursların

Şekil 6. Kursiyerlerin birebir kullandıkları mekânlara ilişkin değerlendirmeleri. Bütün atölyeler için toplam ortalama değerler üzerinden analiz edildiğinde $\bar{x}= 3,99$, $S=0,42$ olarak belirlenmiştir.

gerçekleştirildiği mekânlar kendi aralarında karşılaştırıldıklarında, özellikle çocuk bakıcılığı kursiyerlerinin erkekler sıcaklık bölümünü mekân sıcaklığı, havalandırma ve sesin mekânda dağılımı konusunda diğer kursiyerlere göre düşük değerde buldukları gözlenmektedir. Değerlerin kendi içinde farklılaşması, günün hangi saatinde mekânların kullanıldığıyla da ilgili olarak özellikle havalandırma ve ısınma yönünden farklı değerleri karşımıza çıkarmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Yeniden kullanıma adaptasyon eylemi sürdürülebilirlik kavramı özelinde analiz edildiğinde, yeni işlev özellikle sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe katkısının, işlevin sürekliliğinde ve yapının yaşamına devamlılığında da yarar sağlayacağı söylenebilmektedir. Sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin bileşenleri; (i) sosyal, kültürel, toplumsal ve (ii) bina ve yeni işleve adaptasyon olarak iki ana başlıkta tanımlanmıştır. Alan çalışmasından elde edilen gözlem, görüşme ve ankete dayalı bulgular değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Yerel yönetimlerin tarihi binaları kurtarmaya ve hayata devam etmelerini sağlamaya yönelik çabaları ve sürecin devamlılığında gösterdikleri personel ve ekonomik desteğe ilişkin işbirliği çabaları güncel kullanımın devamlılığını sağlamada etkindir.

- Özgün işlevini yitirmiş binalara işlev seçiminde, toplumsal yararlılık, bir gereksinimi karşılama, sosyal ve kültürel anlamda kentin tanıtımına da katkı sağlama kullanılabilirlik ölçütü olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Koruma yaklaşımıyla tarihi hamam harabe görünümünden kurtulmuş, bulunduğu çevredeki görsel niteliği değiştirmiş ve çevreye potansiyel bir katılım sağlamıştır. Yeniden kullanım binanın özgün işlevini kaybetmemiş, hem yeni hem de özgün işlevinin bilinir olması sağlanmıştır. Restorasyon ve yeniden kullanımla oluşan imaj ve kentlinin doğrudan kullanımına açılan kültür varlığı aynı zamanda bir buluşma noktası olma özelliğini de taşımış, çevreye canlılık, hareket ve devrim getirmiştir.

- Yeni işlevle kullanıcılara kendilerini geliştirmelerine, bilgi düzeylerini attırmaya imkân veren mekânsal bir düzenleme oluşturulmuş, kent için gerekli olan bu işlev yeni bina yerine tarihi değer taşıyan bir kültür varlığının yaşamını devam ettirmesi için bir araç olmuştur. Yeni işlevle kullanıcıların ekonomik kazanç sağlama yönünde beceriler edinmeleri de işlevin sosyal anlamda sağladığı olumlu bir katkı olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Tarihi binanın kent içindeki konumu, taşıt yollarına olan mesafesi, dolayısıyla binaya erişilebilirlik binanın kullanımını olumlu yönde etkilemiştir. Kullanıcıların yeni bina yerine, mevcut binada bu gereksinimi karşılamayı istemeleri, binanın yeni işlev için yeterli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, kullanıcıların binada kendilerini iyi hissetmeleri bu yeterliliği desteklemektedir.

- Binada verilen her eğitim için mekanlar sorgulandığında hem teknik (havalandırma, ısıtma, aydınlatma, sesin dağılımı) anlamda hem de işlevsel (estetik görünüm, işleve uygunluk, büyüklük, yükseklik, kullanım esnekliği, ekipman konforu) anlamda kullanıcıların memnuniyet düzeyinin yüksek olması, özelleşmiş kul-

lanımlar da sorunların olmadığını göstermekte, yeni işlevin gereklerinin yerine getirildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, Millet Hamamının “semt ve kültür evi” işleviyle yaşamına devam etmesi, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Çalışma ile elde edilen bu sonuç, Anadolu’nun birçok yerinde var olduğunu düşündüğümüz özgün amacına hizmet veremeyen hamamlar için düşünülebilecek alternatif bir kullanımın yararlarını ortaya koymasından önemlidir. Kültür varlıklarının yeniden kullanıma adapte edilmesi ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bağlamında sağlayacağı katkılar, seçilen işlevin toplumun gereksinimini karşılayıp karşılamadığına, kullanıcılarına sağlayacağı katkılara ve bulunduğu çevreye sağlayacağı katkılara bağlı olmaktadır. Yeni işlevin sürekliliğinin sağlanması anlamında ise işlev ve mevcut bina adaptasyon başarısı, bunun göstergesi olarak da mekânların gereksinimlere cevap verme durumu ve binanın kent içindeki konumu belirleyici bir etkidir.

Kaynaklar

1. Preiser, W.F.E., Schramm, U., (2005), “A Conceptual Framework for Building Performance Evaluation”, *Assessing Building Performance*, Editorler: Wolfgang F.E. Preiser, Jacqueline C. Vischer, Elsevier, 15-26.
2. Preiser, W.F.E., (2001), “The Evolution of Post Occupancy Evaluation: Toward Building Performance and Universal Design Evaluation”, *Learning from Our Buildings a State of the Practice Summary of Post Occupancy Evaluation*, Federal Facilities Council Technical Report No. 145, National Academy Press, Washington, D.C., 9-22.
3. Stas, N., (2007), “The Economics of Adaptive Reuse of Old Buildings A Financial Feasibility Study & Analysis”, University of Waterloo, Master in Arts in Planning, Waterloo, Ontario, Canada.
4. Özdemir, İ.M., Kars, F.B., Şahin, Ş., (2005) “İşlevsel ve Fiziksel Eskimeye Alternatif Bir Tasarım: KTÜ Hangar Binasının Kafeteryaya Dönüşmesi”, *Tasarım, Tasarım Yayın Grubu, İstanbul, Sayı: 153, 100-103.*
5. Rypkema, D., (1994), “The Economics of Rehabilitation: A Community Leader Guide”, National Trust for Historic Preservation.
6. Selçuk, M., (2006), “Binaların Yeniden İşlevlendirilmesinde Mekansal Kurgunun Değerlendirilmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.*
7. Anonim, (2004), “Adaptive Reuse, Preserving Our Past, Building Our Future”, Australian Government, Department of Environment and Heritage, Printed by Prion, Australia.
8. Langston, C., Shen, L.Y., (2007), “Application of the Adaptive Reuse Potential Model in Hong Kong: A Case Study of Lui Seng Chun”, *International Journal of Strategic Property Management*, 11, 193-207.
9. Tönük, S., (2001), “Bina Tasarımında Ekoloji”, *Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.*
10. Langston C., Wong, F.K.W., Hui, E.C.M., Shen, L.Y., (2007), “Strategic Assessment of Building Adaptive Reuse Opportunities in Hong Kong”, *Building and Environment*. doi:10.1016/j.buildenv. (2007.10.017)
11. Kuban, D., (2000), “Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu”, *Kuram ve Uygulama, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.*
12. Tapan, M., (2007), “Soru ve Cevaplarla Koruma”, *TM-MOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, İstanbul.*
13. Madran, E., Özgönül, N., (2005) “Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması”, *Mimarlar Odası, Ankara.*
14. Gültekin, A.B., (2007), “Sürdürülebilir Mimari Tasarım İlkeleri Kapsamında Çözüm Önerileri”, 19. Uluslar Arası Yapı-Yaşam Kongresi, 22-24 Mart 2007, Mimarlığın Geleceği, Gelecek İçin Mimarlık, 409-419.
15. Bullen, P. A., (2007), “Adaptive Reuse and Sustainability of Commercial Buildings”, *Facilities*, Vol. 25 No. 1/2, 2007, 20–31. www.emeraldinsight.com/0263-2772.htm.
16. Pearce, A.R., DuBose, J.R., Vanegas, J. A. (2004), “Rehabilitation as a strategy to increase the sustainability of the built environment”, available at: <http://maven.gtri.gatech.edu/sfi/resources/pdf>.
17. Arabacıoğlu, F, P., Aydemir, I., (2007), “Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı”, *Megaron, YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 204-212.*
18. Kincaid, D. (2002), “Adapting Buildings for Changing Uses Guidelines for Change of Use Refurbishment”, *Taylor&Francis Group, London.*
19. Büyükdigan, I., (2003), “A Critical Look at the New Functions of Ottoman Baths” *Building and Environment* 38, 617-633.
20. Yüksel, İ., (2005), “Afyonkarahisar’da Canlanan Tarih”, *T.C. Afyonkarahisar Valiliği Yayın No:23, Ankara 2005.*